

KONFUÇYÜS ÖĞRETİSİNDE NEPOTİZM SORUNU

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 75, Yaz 2022, ss. 364-383.

Geliş Tarihi: 06.10.2021 | Kabul Tarihi: 11.02.2022

İlknur SERTDEMİR*

Giriş

Çin düşünce geleneğinin devlet rejimi ve sosyokültürel sistemin temelini oturtulduğu milattan önce beş yüzlü yıllar, Konfuçyüs ve zamanı dediğimiz dönemi kapsar. Çeşitli öğretiler aracılığıyla ideal bir toplum inşa etme mü-talaası, mütefekkirlerin müşterek gayesi olmasına rağmen ilkesel söylemler birbiriyle örtüşmez. Bazı düşünürler tabiat olgularına odaklanırken bazıları sert yasalara, bazıları da ılımlı yönetim politikalarına odaklanır. Asya kıtası-nın kültürel coğrafyasında kendisine derin bir hürmet beslenen Konfuçyüs (MÖ 551-479) ise, öğrenme ve öğretme tefekkürüyle bizlere normatif bir bilgelik öğretisi sunar.¹ Bu öğreti, dışsal şablonda insanlar arası sevgi, say-gı, merhamet, nezaket vari insancıl duygularla şekillenen bir davranış örgü-sü sezdirirken içsel şablonda tamamen aksi bir tutumu savunur niteliktedir. Konfuçyüs'ün adıyla özdeşleşen klasik metinleri incelediğimizde karşılaştığımız sorun, ülkeyi tek çatı altında birleştiren siyasi ideoloji ile toplum fertlerine dayatılan sınıfsal ayrımcılığın oluşturduğu tezatlıktır.² Bir yan-

* Dr., Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Sinoloji Anabilim Dalı Doktora Mezunu, ORCID: 0000-0002-4325-3097, e-mail: ilknursertdemir@windowslive.com

1 Batı dünyasının kabul ettiği şekliyle Konfuçyanizm ya da Konfuçyüsçülük akımının Çincesi Ru ekolüdür (rujia, 儒家). Ru terimi âlim, bilge, edip tanımlarını karşılar. Bu anlamsal açılımlar, ekolün hem hedef kitlesi hem de fikrî planı hakkında bazı ipuçları barındırır.

2 13 Klasik (Shisan Jing, 十三经) eserleri, literatüre "Konfuçyüs Klasikleri" olarak geçmiştir. Metafiziksel olgulardan siyasal sisteme, sosyal yaşamdan ahlaki davranışa her yönden geniş kapsamlı bilgi biriki-mine ulaştıran bu külliyyat, Zhou'lardan yaklaşık elli sene sonra hâkimiyet kuran Han hanedanından (MÖ 202-MS 220) itibaren bürokrasiye aday seçimi maksadıyla yapılan yazılı sınavların müfredatı olarak kul-lanılmaya başlanmıştır. Sınavlar, toplum-yönetim dengesinde ilim ve irfanın ortaklaşa gelişmesi, bilgelik-yetkinlik sentezinde seçkin bireylerin idareciliğe müdahil olması gibi amaçlar doğrultusunda liyakat

da büyük birlik (datong,大同) fikriyle beşeriyetin refahına odaklı görünen söylemler; diğer yanda bu refahı sadece soylulara addedip halka soyluların aldığı kararlara uyumcu olmayı dayatan söylemler vardır. Açıktan açığa tutarsızlık yarattığını düşündüğümüz ve çalışmamız boyunca irdeleyeceğimiz bu beyanlar, bizlere Konfüçyüs'ün mürailiğini sezdirenen başlıca hususlardan- dır. Mevzubahis mürailiğin kaynağına inmek adına öncelikle ru'ların kimle- ri temsil ettiğine bakmak gerekir.

Antik dönem Çin'e hiyerarşik bir yapılanma hâkimdir. Bilhassa düşünce ekollerinin ortaya çıktığı Zhou hanedanı (MÖ 1046-256), ataerkil taht veraseti ve feodaliteye dayalı idareciliği temel alır. En üst mertebeden en alt kesime toplum fertlerinin sınıfsal açıdan ayrıştırıldığı bu düzende, aristokrasiyi besleyen statükocu bir anlayış ön plandadır. Her meslek erbabı kendisine verilen görevi yerine getirmekle yükümlü olup bir başkasının vazifesini devralmadığı gibi farklı bir zümreye de tabi olamaz. Hiyerarşik basamağın tepe noktasında hükümdar vardır; ardından hükümdarın ailesi, yöneticiler ve beyler gelir. Bürokratlar, askerler ve aydınlardan oluşan diğer basamak soyluları ihtiva etmeye devam eder. Halkı bütünleyen son basamaksa soyluların ihtiyaçlarını karşılayan, hizmetlerini gören zanaatkârlar, tüccarlar, çiftçiler ve köylülerdir. Kısacası içtimai nizam, herkesin zürriyeti ve sosyal seviyesine göre belirlenmiş ve kurallaştırılmıştır. Konfüçyüsçü düşünceyi tesmiye eden ru'lar, bu sıradüzende aydınları kapsamamasından ötürü soylu kesime dâhildir. Onlar, iktidarda herhangi bir makama atansın ya da atanmasın aristokrasi ve bürokrasiye yeknesak olan özel bir topluluktur. Mesleki ihtisasları ise, ilk formlarına Xia hanedan (MÖ 2070-1600) yıllarında rastladığımız, Zhou hükümdarı Gong ile standartlaşan tören ve müzik sistemidir.³ Bu sistem aslen atalar kültürünün pratiğe dökülmesidir. Ritüel faaliyetlerin içeriği, ölen bilge ruhun gökyüzüne yükseldiği fikrinden hareketle

yoluyla ülküsel bir başarı hedefler. 1905 yılındaki reformların ardından bu imtihan sistemi kaldırılrsa da eserlerde işlenen ahlaki ideoloji ve ona eşlik eden antropokozmik uyum önermesi, Çin'deki düşünce geleneğinin anlaşılmasına ışık tuttuğundan günümüze kalan en değerli miraslardan biridir. Bu muhteşiyat, bizlere klasik metinlerin yalnızca felsefi bir koleksiyon olmadığını; siyasi ve askeri teşkilatlanma başta olmak üzere asırlar boyu Çin ulusuna düşünsel ve kültürel bakımdan aşılandığını gösterir.

- 3 Tören ve müzik sistemi (liyue zhidu, 礼乐制度), Xia'larca musiki, dans ve enstrümanlar eşliğinde gerçekleştirilen ata ruhlarla tapınma ayinlerinin bütünsel bir uyum içinde icra edilmesini gelenekselleştiren modelledir. Shang hanedan (1600-1046) döneminde yazının keşfedilmesine rağmen tahriri olarak yön- temselleşmeyen merasimler, fal bakma ve büyü yapma esasını gözettiğinden batıl itikatlarla kısıtlanmış, içselleştirilmemiş ve beşeri yaşamda uygulanma imkânını yitirmiştir. Zhou hükümdarı Gong, hiyerarşiye bağlılığın pekişmesi, ata ruhlarla duygusal bağ kurulması ve seküler edim metotlarının kavranması adına ritüel ile musikiyi bir arada icra eden merasimleri toplumsal bir norm haline getirir. Törenler, fiziki dün- yadan ayrılan bilge hükümdarların ve yöneticilerin tinsel manada halen yaşadığı varsayımından saygı ve kaygı içeriklidir. Bireyler ata ruhlarla kurban adayarak, yas günleri düzenleyerek ya da diğer faaliyetleri usulen yerine getirerek ecdatlarına tazim ve korku hislerini sunarlar. Bu sistemde müziğin yeriyse, meta- fiziksel alana yükselen ata ruhlarla spritüel irtibata geçişin özümsemesiyle ilintilidir. Duygu salınımının maksimal dereceden yapılması için de vurgusu ve melodisi yüksek çalgılar seçilir.

yas, cenaze ve kurban etme törenlerini deneyimler. Kadim eserlerden okuduğumuz, beden in içgüdüsel arzulara tutsaklıktan kaynaklı toprağın altında, ruhun ise bilgelikten kaynaklı yeryüzünün üzerinde oluşu inanışıdır.⁴

Eski Çin'de semaya yüklenen ilahi anlamlandırma, diğer medeniyetlerdeki tanrılar panteonundan tamamen farklı bir minvaldedir. Dini tahayyül-lerden irak tasvirdeki gök ve yer anlatımları, insanın uyumcu ve erdemli kimlik kazanımına rehberlik eden iki menşe alanıdır. Gök; beşere ahlakı bahşeden, siyasi erki belirleyen, doğa olaylarını yöneten, gerekirse afet ve kaos getiren etken bir güçtür. Buna mukabil yer; göğün iradesi ve buyruğuna uygun ortamı hazırlayan, tabiatı besleyen ve yetiştiren alan olarak edilgendir. Şayet insan, gök tarafından organize edilen karşılıklı düzene uyum sağlar ve kudretine boyun eğerse bilgelik mertebesine erişebilir. Ata ruhların semaya yükselerek yüceltilmesi görüşü, bu açıdan gök, yer ve insana atfedilen kurgusallıkla paralel giden bir hususiyettir. Törenler Klasığı içindeki "Müzik Kayıtları" metni, bu paralelliği büyük ölçüde ifadelendirir:

"Müzik, her şeyi uyum ile kucaklar; ruhlara liderlik eder ve göğün yolunu izler. Tören, uygun olanı ayırt eder; bu nedenle ruhların ikametinde yaşar ve yerin yolunu izler. Buna göre bilge insan göğe yanıt vermek adına müziği icra eder, yere uyum sağlamak adına ise tören düzenler. Tören ve müzik eksiksiz uygulandığında gök ile yer arası uyum tam anlamıyla yakalanır." (Liji, Yueji, 17)

Burada, gök-yer ikiliği arası etkileşimsel uyumun tören ve müzik sistemiyle teorileştirildiği görülür. Aynı zamanda, atalar kültü faaliyetleri gereğince itibarı yüceltilen bilge ruhlara koşulsuz hizmet zorunluluğunun yine bu uyum fikrinden hareketle beşere dayatıldığı ihtimal dâhilindedir. Gelgelelim ritüeller, halka mal edilmemekte ve saray çevresinin mikro ölçekli topluluklarıyla sınırlandırılmaktadır. Merasimlere katılan soylular tören ve müzik sisteminin usulünce gerçekleşmesini manevi bir arınma, sığınma yahut olgunlaşma tezahüründe algılar. Atalarının ölümsüzlüğü inancıyla kendilerine pay çıkaran bu topluluklar, toplum genelinde herhangi bir şüphecilğe yer vermemek için ritüel çemberin dışında kalan halka birlik ve beraberlik çağrısıyla bazı kurallar empoze eder ki bunların başında sıradüzen gelir. Hâlbuki metinlerde tören ve müzik sisteminin pratiği, yeryüzünün doğru yönetimi ve insanların birbirine karşı hürmeti, nezaketi ve merhame-tiyle bağdaştırılarak açıklanmaktadır.⁵Bu çelişki, hiyerarşik bir yapılanmay-

4 Liji, Liyun, 5. Törenler Klasığı (Lijing, 礼经); diğer tanımıyla Ritüel Kayıtları (Liji, 礼记), 13 Klasik eserlerinden biri olarak Konfüçyüs öğretisinin en muhtevalı koleksiyonlarından. Çalışmamız boyunca, Han dönemi düşünürü Dai Sheng'in derlediği nüshayı modern Çinceye çeviren Shandong Üniversitesi Profesörü Wang Xuedian'in eserinden de faydalanılmıştır. Bkz. Dai, 2018.

5 Müzik Kayıtları metninde yer alan şu açıklamalar teyit niteliğindedir: "müzik içselken tören dışsaldır,

la sosyo-politik nizamı hedefleyen feodal toplum ideasının üzerine alenen sınıfsal ayrımcılığı koyar. Ortaya çıkan tablo, ritüelin de törenin de sanatın da ziyafetin de soylulara aidiyeti; tebaanın yalnızca soyluların kişisel ihtiyaçlarına hizmeti şeklindedir. Konfüçyüsçü düşünceye adını veren ru'lar, ayinler haricinde astronomi, matematik, tarih, yazın, spor gibi alanlarda da uzmandırlar. Bir başka deyişle bilim, teknik ve yaratıcılıkta halk ötekileştirilmekte, asilzadeler yetkinleştirilmektedir.

Her ne kadar ritüel alışkanlığı, Konfüçyüs öncesi periyoda tarihlense de ekolün teşekkülüyle birlikte ru'lar klasik metinleri öğreten ve aktaran birer üstada dönüşür. Zira genel kanı, kadim külliyatın Konfüçyüs ve müritlerince derlendiğidir. Zanaatkârlar, tüccarlar, çiftçiler ve köylülerden oluşan halk, bu bakımdan sanatsal ve bilimsel çalışmalar yapan aydın sınıfın dışına itilir. Yüksek statüleriyle birbirinden seçkin unvanlara mazhar olan ru'ların mahiyeti ve meziyeti, siyasal ve sosyal düzenlemelerde direktif vermek, söz sahibi olmak veya mevcut düzenlemeleri onaylayıp onaylamamakla alakalı değişebilir. Yine de onların ülke çapında işgal ettiği konum, tebaaya tanınan hakların kat kat üzerinde ve hatta bürokratik bir örgütlenmeye yakındır. Zaten tören ve müzik sisteminin aristokrat kesime hitabı, toplum fertlerinin belirli bir zümreye boyun eğmesini teşvik eden boyuttur. Etimolojik nitelikli bir eser olan Shuowen Jiezi'ya baktığımızda Konfüçyüsçü kültürün ırlımlılıkla tanımlandığına rast gelirken, ayinlerden ötürü büyücülük ve falcılıkla; belli bir kesime imtiyaz bahşettiğinden de bireysel kibirliliği pragmatik bir eksende gizlediğini çözümlemek zor değildir.⁶ Bizce bu statükocu anlayış, Konfüçyüs öğretisindeki eşitsizlik ve adaletsizlik sorunlarına kaynaklık eden cinstendir. Dolayısıyla düşünürün ilkelerini hümanist perspektifte algılatan insancılık, doğruluk, dürüstlük, bağlılık vari ahlaki ölçütlerin ima ettiği olumlumadan ziyade hakiki manada kayırmacılığı ve taraflılığı öğütlemesini ele almak zaruridir. Bu çerçevede çalışmamız, Konfüçyüs'ün yöneticiler, beyler, müritleriyle yaptığı konuşmaları, özgün söylemleri, ahlak ve siyaset hakkındaki fikri cephesine ulaşabildiğimiz eserler üzerinden ilerleyecektir. Böylelikle normlarla ilgili değer hükümlerinin benimsendiği öğretisel kuramın hümanist olup olmadığı tahlil edilecek; Konfüçyüsçü akımın fiilen dayatmacı prensibine eleştirel bir okuma yapılacaktır.

müzik varken düşmanlık olmaz, tören varken anlaşmazlık olmaz. Nezaket çerçevesinde yeryüzünü yönetenler tören ve müzik sistemini uyguluyor demektir. Babalar, oğullar, kardeşler ve çocuklar hükümdara hürmet ettiği sürece sistem doğru yürütülüyor demektir." (Liji, Yueji, 11)

- 6 Shuowen Jiezi, 9/1. Çinli tarihçi Guo Moruo (1892-1978), "Konfüçyanizm'in Kendini Çürütmesi" başlıklı kitabında "ırlımlılık" ifadesinin bile aristokratlara adandığından bahseder. Klasik metinlerdeki diyalogları ve anekdotları eseri boyunca yorumlayan Guo, bilgelik mertebesinde halkın adının zikredilmediğini, bilgiye ulaştırılan araçların gerçekte her daim soylulara kılavuzluk ettiğini anlatarak Konfüçyüs'ün ahlak çizgisini hipokrazi bağlamından tenkit eder. Bkz. Guo, 1982.

Beşeri İlişkilerin Tanzimi: Hiyerarşi ve Sosyal Eşitsizlik

Girizgâhta temas ettiğimiz büyük birlik fikri, Konfüçyüs'ün düşünce sistemini anlamamıza yardımcı olsa da toplumu tabakalaştıran hiyerarşi ve hiyerarşinin yol açtığı sosyal eşitsizlik, vatandaşın yararını öne çıkaran bu fikirden beklenen müsavatı verememektedir. Bilinmesi gerekir ki Çin felsefesinin oluşum ve gelişim sürecine en müessir katkılardan biri şüphesiz Konfüçyüs'e aittir. Ekolü ve öğretisi, tarihsel akışta sayısız araştırmalara konu olmuş, dünya çapında kalıcı bir merak uyandırmıştır. Öte taraftan bilerek ya da bilmeyerek ihmal edilen asıl mesele, bu kuralcı yaklaşımın zaman içinde müteakip düşünürlerin ortaya attığı yeni kuramlarla şekillenip günümüze kadar geldiğidir.⁷ Konfüçyüs'ün kendisi, “aktarıcıyım; yaratıcı değilim” diyerek geçmiş dönemde kabul gören ilke ve kaideleri ideal toplum ideası kapsamına aldığı itiraf edebilmektedir.⁸ O halde sıfırdan türeyen bir vizyonla belirlenmiş rotadan laf açmak mümkün değildir; aktarılan kanonların evveliyatına dönerek hangi merhalelerden geçtiğine değinmek elzemdir. Konfüçyüs'ün iddia ettiği şudur; geleneksel inanışlar, törensel faaliyetler, bilge kişilikler ve dahi hiyerarşik ödevler, önceki dönem hanedanlık düzeyinde kilit rol oynamıştır; bu nedenle mevcut çağa adapte edilmesi şarttır. Böylesi bir argüman, özgürlükçü ve eşitlikçi sağduyuya oldukça mesafelidir. İlk izleri neredeyse neolitik devirlere uzanan toplumsal tabakalaşma, ister kaos ister düzen durumunda olsun antik Çin'de binlerce yıl terk edilmeyendir. Konfüçyüs'ün eskilerden naklettiği normlar, buna binaen bireyler arası kimliksel ayrıştırmalara gebe dir.

Düşünür diyor ki, “hükümdar hükümdarlığını; memur memurluğunu; baba babalığını; evlat evlatlığını bilmelidir.”⁹ Bu söylem, bir yandan mâşerî düzende bilfiil görev ve sorumluluk bilinci aşılarken diğer yandan statü ve mevki

7 Konfüçyüsçü düşüncenin yayılmasında en etkin isim Mengzi'dir (MÖ 372-289). O, modern döneme ait psikososyal gelişim kuramlarının belki de ilk önermelerini antik çağın geleneksel düşüncesini aşma çabası içerisinde sunarak bizce akıma yepyeni bir soluk getirir. Başta insan fıtratı olmak üzere Konfüçyüs tarafından konuşulmayan pek çok konu, Mengzi'nin ahlaki psikoloji teorisinde yer alır. İlerleyen hanedanlık süreçlerinde ekol bünyesinde önemli fikir adamları yetişmiş, her birinin kozmolojik, politik ve sosyolojik bağlaşımlarla ilgili görüşleri bilgelikle anılagelen Konfüçyüs öğretisinin katmanlı yapısını oluşturmuştur. Ayrıntılar için bkz. Chen, 1996. Mengzi'nin doğuştancı kuramı için bkz. Sertdemir, 2021.

8 Lunyü, 7/1. 13 Klasik arasında Lunyü (论语), en doğru tercümesiyle Konuşmalar Kitabı, Konfüçyüsçülüğün belkemiğidir. Yönetim ve eğitime ilaveten ritüeller, toplumsal normlar, ahlaki ölçütler, davranış yöntemleri ve diğer müddeâlara ilişkin tüm açıklamalara bu koleksiyonla vasıl olunur.

9 Lunyü, 12/11. Konfüçyüs, bu statüsel ve görevsel sıralamayı isimlerin tasnifi (zhengming, 正名) ölçütüyle resmen kurallaştırır. Bu ölçütün özünde hiyerarşiye anlam katan xiao (孝) kavramı vardır; ancak bazı araştırmalarda ‘hayırlı evlat’ vari hatalı çevirilere maruz kalır. Böylesi bir sığılta olmayan xiao, ast-üst ilişkisine odaklanan ve sıradüzeni genelleyen amirane kaideler arasındadır. Çalışmamızda Konfüçyüs'ün aktardığı tüm kavramların Türkçemize hatalı çevirilerle giren karşılıklarına temas edilecek, ölçütlere sürekli pozitiflik yüklemeye yanlılığı bu çerçevede çürütülecektir.

tefriki vurgular. Ataerkilliği tasdikleyen veraset ve erkeğin otoritesini güçlendiren itaat, kadının toplumdaki yerini de kendiliğinden geri plana iter. Törenler Klasığı, “gökte iki güneş yok, yerde iki hâkim yok, ülkede iki hükümdar yok, ailede iki itibar yok, yönetici tektir”¹⁰ açıklamasıyla bu adaletsiz muamelelerin altını doldurur. Unvanlar, makamlar ve yükümlülöklere göre ayrı ayrı tasnif edilen tebaa, sözüm ona ideal toplumun koordineli işleyişinde görev paylaşımının birer temsilidir. Tam tersine bu tasnif, ülke nüfusunu kan, güç, prestij, konum bakımından sınıflara böldüğünden netameli bir statüleşmenin habercisidir. Kuvvetle muhtemel asil kan dediğimiz olgu, tabakalaşmaya imkân sağlayan ve ayrıcalıklı kesimi giderek daha fazla merkezileştiren organizasyon şemasının kaynağıdır. Ülkeyi organize eden zümre, yetki ve iktidarın yegâne haizi olduğundan elde edilen haklar ve imtiyazlar doğrudan doğruya halkın üstüne çıkar. Konfüçyüs’ün aristokrat bir aileye mensup olduğu hesaba katıldığında, soyluları üstünleştirme ısrarı doğal karşılanabilir; lakin bu iltimas felsefi düzlemde savunduğu uyumlu birlik ve beraberlik telakkisine uymaz. Tıpkı kadının erkeğe itaat edişi gibi halk da aristokrasiye itaat etmek zorunda bırakılmaktadır ve bu mecburiyeti ahlaki bir sorumluluk şemsiyesi altında sunan öğretisi, bizce mürailiktir.

Klasik metinlerde beşerin karakteristik özelliklerine mal edilen iki prototip var: ideal insan ve alçak insan. Konfüçyüs, müritlerine bu iki prototipi açıklarken soylulardan oluşan, ritüelleri uygulayan ve bilge vasfının maliki ru’lara dokundurma yapar: “ideal insanın izinde giden bir bilge ol, alçak insanın izinden giden bir bilge değil.”¹¹ Sıradüzende hükümdar ve maiyeti, ehillerden ayrılan asillerdir. Ru’ların devlet idaresine söz geçirebildiği hatırlandığında hanedana yönetsel ve eğitsel bir danışmanlık hizmeti verdikleri de saptanır.¹² Konfüçyüs’ün hayalini kurduğu hükümdar, asil kana yaraşır biçimde doğru yönetim politikası belirleyerek ehillerini idare etmeli, yetkisini ru’ların bilgeliğiyle taçlandırmalıdır. O halde, ‘ideal insan olma’ nasihatinin yine halkı kapsamayan, aristokrat kesime seslenen bir nitelikte olduğunu söyleyebilmekteyiz. Hiyerarşik görevlerde sınırlar çizilidir; hiç kimse bir başkasının işini yüklenmediği gibi o iş hakkında fikir beyanında da bulunamaz. Konfüçyüs’ün “şayet bir makamda değilsen o makamda ne yapılması gerektiğini de düşünme” sözü, sosyo-politik örgütlemeye statüleşmeyi ve derecelendir-

10 Liji, *Sang Fu Si Zhi*, 7.

11 Lunyü, 6/13. Çincece junzi (君子) terimi ideal insanı; xiaoren (小人) terimiyse alçak insanı ifadelendirir. İki örneğin sıklıkla kıyaslandığı klasiklerde dikkati çeken hususlardan biri, Konfüçyüs’ün yeniden açıklama gereği duyduğu seküler davranış ölçütlerinin ideal insanla ilişkilendirmesi, alçak insanla zıtlaştırılmasıdır.

12 Han Hanedanı matematikçisi, tarihçisi ve siyasetçisi Liu Xin (MÖ 50-MS 23), Han Kayıtları metninde ru’ların kökeni, mesleği ve yol göstericiliğini uzun uzadıyla anlatmaktadır. Bkz. Hanshu, 1997: 1728.

meyi eş zamanlı öğütler.¹³ Mevki ve rütbe sıralamasında bilgelikle beraber yetenekliliğin ehemmiyeti, tören alışkanlığı ve ritüel geleneği üzerinden anlatılır. Birkaç örnekle detaylandıralım:

“Yetenekli olanlar yetenekli olmayanlara danışmasın.” (Lunyü, 8/5)

“İdeal insan erdemli ve yetenekli olanları onurlandırır.” (Lunyü, 19/3)

“Statüye uygun davranılmadığında hitabet yeteneği de akla uygun olmaz.

Hitabet yeteneği akla uygun olmadığında devlet işleri yürütülemez. Devlet işleri yürütülmediğinde tören ve müzik sistemi sekteye uğrar. Tören ve müzik sistemi sekteye uğradığında cezalar amacına ulaşamaz. Cezalar amacına ulaşmadığında halk doğru ile yanlış ayırt edemez duruma gelir.” (Lunyü, 13/3)

İlk anekdotlar; yöneticiler, beyler ve saray erkânının faziletli ve kabiliyetli bireylerden seçilmesi gerektiğini tekrarlar. Son anekdot ise, statüye göre tasnif edilen görev dağılımında aksaklık yaşanmaması için şart koşulan bazı kuralları dikte eder. Hükümdarın konuşma üslubu, idareciliğindeki yetkinlik-bilgelik sentezini sergilediği kadar merasimleri usulünce muvazene ederek verdiği kararlara tebaasının sorgusuz sualsiz uyması üzerinde tesirlidir. Elbette ki bunun anlamı, ulus liderlerinin çok yönlülüğüdür; fakat asıl vurgulanmak istenen hanedan üyelerince daraltılan ritüel faaliyetlerin dolaylı yoldan topluma dönük yaptırımlarıdır. Öyle ki yukarıdaki metinde halkı cezalandırmaktan bahsedilmektedir. Ülke çapında denenilen asil ve ehil ayrımı, bu minvalde birincil anlamları ‘tören’ ve ‘ritüel’ olan li (禮) kavramını toplumsal normlara dönüştürerek kuralcı ve yaptırımcı bir ahlak mülhazası tasarlar. Beşeri ilişkilerin tanzimini bu kavram etrafında, bir dizi prensibin birbirine kenetlenmiş zincirin halkaları misali takdim eden Konfüçyüs, hürmette, muhabbette, şefkette ve en önemlisi münasebette her şeyi ölçülülükle kademlendirir. Teşrifat telaffuzuna daha yakın duran li normu, bizlere atalar kültürüyle başlayan saygı mefhumu ve korku hissini hiyerarşik düzende astların üstlerine sadakati ve üstlerin astlarına özgeciliğiyle lanse eder. Çincece zhong (忠) bağlılıktır; ama Konfüçyüs öğretisinde hanedana itaatkârlıkla hizmet yönü ağır basar. Bu nedenle zhong ölçütü, hükümdar ve maiyetine izafe edilemez; asillerin değil ehillerin davranış örgüsüne yorulur. Shu (恕) ise, yüklendiği diğerkâmlıkla yönetenlerin yönetilenlere bencillikten azade yaklaşabilmesine atıfta bulunur, müteakabiliyet vardır; “kendine yapılmasını istemediğin bir şeyi başkalarına yapma.”¹⁴ Sanki bu iki prensibin edim alanı karşılıklı bir faydayı ön görür; hükümdar halkına insafli, halk da hükümdarına vefalı olsun. Bu tarz bir ilişkişel tahayyül eşitlikçi midir? Cevabımız hayırdır.

13 Konfüçyüs bu öğüdünü Konuşmalar Kitabı'nda iki defa vurgular: Lunyü, 8/14; 14/26.

14 Lunyü, 15/24. Bununla birlikte klasiklerde zhong prensibinin bazen güvenilirlik ifadesindeki xin (信) ile yan yana kullanıldığına rastlarız. Bu etimolojik birliktelik, edim ve eylemlerde dürüstlüğü işaret eder.

Konfüçyüs diyor ki, “*hükümdar ritüel âdeti göklere çıkarsa insanlar yine dal-kavukluk eder.*”¹⁵ Demek ki ahalisinden mutlak itaat bekleyen ülke liderinin olumlu-olumsuz her hareketi halkın gözünde şeref nişanesidir. Esasen, soy-luların tören alışkanlığıyla kendilerini güvence altına aldıklarını dile getirmek yanlış olmayacaktır. Zira törensel davranışlarından halka uzandırdıkları li normu, adab-ı muaşeret benzeri bir kaideymişçesine uygulatılır. Sofra ada-bından öğrenme edebine, yas günlerinden kutlamalara, oturmadan kalkma-ya, giyimden kuşama, misafir ağırlamadan misafirliğe gitmeye, hane içinden hane dışına yaşayış tarzının gelenekselleştirilen bütün standartları, teşrifatın ahlaki değerleri şeklinde tanıtılarak sosyal bir düzen amaçlanır.¹⁶ Bir aktarıcı olan Konfüçyüs’ün diline doladığı bu standartlar, eski dönem âdetlerini sürdürür aslında: “*Xia Hanedanlığı takvimini, Shang Hanedanlığı at arabasını, Zhou Hanedanlığı tören şapkasını kullan.*”¹⁷ Bu örneklem nesne, araç ya da aksesuar kullanımında bile önceki çağları tekerrür ettirir. Genel kanı şudur; ne kadar fazla geriye gidersen teşrifat normuna o kadar fazla yaklaşırsın. (Guo, 1996) Ritüel Kayıtları bizlere hakikat yolunun gizliliğini, insani dünyanın hane yaşamıyla kurulduğunu ve aile bağlarının bu sebeple disipline edilmesi hacetini okutur.¹⁸ Yuva, içsel âlemdir; çünkü atalardan miras kalan bilgeliğe ilk adım da erdemliliğe ilk tohum da evde atılır. Metinlerde göze çarpan can alıcı ayrıntıysa, ‘ahlaki değer’ modifikasyonundaki kuralların her halükarda hiyerarşiye uygunluğa zorlanmasıdır: “*kardeşler evde sıradüzene uysun, dışarıda büyüklerine saygılı olsun*”; “*sıradüzen karşı gelmemektir*”; “*sıradüzene uyan kimse kendisini disipline sokar.*”¹⁹ Dolayısıyla diyebiliriz ki beşeri münasebet ile hiyerarşi birbirine kökten bağlı iki öncüdür, fertler davranışlarında özgür değildir ve en doğru tabirle normatif hizmet ön plandadır:

“Oğlunun sana nasıl hizmet etmesini istiyorsan babana öyle hizmet et, ve-killerin sana nasıl hizmet etmelerini istiyorsan hükümdarına öyle hizmet et, küçük kardeşlerinin sana nasıl hizmet etmesini istiyorsan büyük kardeşleri-ne öyle hizmet et.” (Liji, Zhongyong, 13)

15 Lunyü, 3/18.

16 Konuşmalar Kitabı onuncu bölümünün tamamı bu standartları tek tek sıralar, bkz. Lunyü, 10.

17 Lunyü, 15/11. Konfüçyüs’ün gerekçesi, “*Shang’lar Xia’ların teşrifatını izledi, Zhou’lar da Shang’ların teşrifatını izledi, kazançlar ve kayıplar biliniyor, yüzyıllar sonra Zhou’lar da bilinecek*” sözünde saklıdır. Bkz. Lunyü, 2/23.

18 Liji, Liyun, 2. Hakikat yoluyla kastedilen bizce Çin düşünce geleneğinin öteki dünya inancını iraksamasıdır. Ehlü'l-Kitâb terkibini Çin felsefesinde bulamayız. Hele de Konfüçyüs, dünyeviliğe yoğunlaşır; melekler, iblisler, tanrılar, hayaletler gibi olağanüstü mevcudiyetler öğretisi dışındadır. Keza, ne cennet-cehennem anlatısı ne de deneyüstü bir yaratılış hikâyesine rastlanır. Bkz. Lunyü, 7/21; 11/12.

19 Lunyü, 1/6; 2/5,21.

Burada, kurallaştırılan sıradüzenin aile yaşamında filizlendiğini dipnot düşebiliriz; mamafih teşrifatın hiyerarşiye entegre edilişi sosyo-politik dönüşümde anlaşmazlıkları ve çekişmeleri dizginleme amacı güderken kasıtlı olarak toplum fertlerinin itaatsizliğini engelleme amacı da güder. Bu noktada yineleyelim, 'sıradüzen karşı gelmemektir'. Hangi sosyal sınıfa mensup olursa olsun herkes; unvanı, makamı ve konumu mucibince hiyerarşiye riayet ile mükelleftir. Hizmet ise bu mükellefiyetin tamamlayıcısıdır; evlatların ebeveynlerine, gençlerin yaşlılara, beylerin yöneticilere ve halkın hükümdara hizmeti gibi. Bununla birlikte zanaatkârlar, tüccarlar, çiftçiler ve köylülerden oluşan üretici sınıfın aristokrasiye daimi hizmeti, asil-ehil ayrımını yaptıran tabakalaşmanın ve başkalaşmanın nedenselliğidir. Çinli tarihçi Wang Guowei (1877-1927), kadın-erkek eşitsizliğini de akrabalar arası saygıdeğerlik dizilimini de yaratan faktörün teşrifat normu olduğuna parmak basar ve ekler; *"sistemin yapılandırılması ecdada hürmetin ve soydaşlık yoluyla devam eden mülkiyet mirasından türetilmiştir."* (Wang, 2008) Bu yorum bir yere kadar katılmakla beraber gerçek faktörün teşrifatın üstüne çıkan katı bir bürokratik teşkilatlanmaya tekabül ettiğine parantez açmalıyız.

Konfüçyüsçü düşüncede hiyerarşi, hürmeti de mülkiyeti de üst tabakaya addeder. Aile yaşamında sıradüzene verilen önem, toplumsal ödevlerin bilinmesi, otoriteye itaatin öğretilmesi içindir. Ülkeye egemen sınıfın özel mülkiyeti, asil kandan gelen gücü ve maddi refahı, ast-üst ilişkilerinde resmileşen mesafeye hükmeder. Nitekim ritüel geleneğinden doğan teşrifat, davranış normunun yapı taşıdır; tabakalaşmanın kaynağı olamaz; bir ihtimal dayatmacılığa dem vurur. Sosyal eşitsizlik, erkeğin otoriterliği yüzünden hanede baş gösteren, ataerkilliği devlet yönetimi ve sosyal hayatta ifa ettiren, tebaayı liderine itaatkâr kıldıran patrimonyal bürokrasiyi anımsatır.²⁰ Aristokratlar, piramidin tepesindeki karar merciidir; piramidin beylerden askerlere, eğitimcilerden köylülere inen basamakları karar merciine boyun eğenlerdir. Yani, hiyerarşik örgütlenmede astların üstlerine sadakati mutlakken; üstlerin astlarına özgeciliği muğlaktır. Hâlbuki Konfüçyüsçü düşüncenin temeli kabulündeki insancılık erdemi bu tenakuza müsaade veren özellikte değildir.²¹ Beşeri münasebetlerin bilumum halleri sosyal ta-

20 Alman filozof Max Weber'in ortaya attığı patrimonyal yönetim, meşru iktidar tipolojisinde geleneksel otoritenin feodaliteyi de içine aldığı alt kollarındandır. Çin hükümdarlarının sübjektif yasa, kural ve motiveleri bu rejimin açtığı keyfiyet alanını ikrar eder. (Weber, 2015)

21 Kimi araştırmacıların dayanaksız iddiaları, insancılığı karşılayan ren (仁) kavramını 'insan sevgisi' tercümesine iter. Konfüçyüs'ün *"ren, insanları sevmektir"* sözü, çeviri hatalarına kaynak oluşturmakla birlikte diğer araştırmacıların da eksik okuması, kavramın literatüre bütünüyle yanlış manada girmesine yol açmıştır. (Lunyü, 12/22) Bu özlü söz, ren'in anlamlarından sadece bir tanesidir. Diğer anlamlarına ilişkin Konfüçyüs diyor ki: *"yeryüzünde yerine getirilmesi gereken beş ilke insancılıktır: hürmet-kârlık, cömertlik, güvenilirlik, içtenlik ve kibarlık."* (Lunyü, 17/6) O zaman insancılığın tek başına bir

bakalaşmanın getirdiği sınıfsallıktan payını aldığından sevgiden saygıya; nezaketten merhamete her duygunun yakından uzağa gidildikçe azalması, insancılığın aslına uygun anlamından ne denli koptuğuna da işarettir.

Siyasi Rollerin Dağılımı: Bürokrasi ve İlişkisel Kayırmacılık

Beşeri ilişkileri tanzim eden insancılığın büyük birlik fikriyle topluma eşit derecede dağılması temel beklentiyken asil-ehil ayrımı bu beklentinin önünü tıkamaktadır. Kendilerini devletin ve ülkenin sahibi konumunda gören aristokratlar ile bürokratlar, üzerinde otorite kurduğu tebaayı boyunduruk altına alırken birbirlerine karşı yancı davranırlar. Bu yancılık, hiyerarşik basamaklar vasıtasıyla üst tabakaya iltimas geçildiğini; alt tabakanın saf dışı bırakıldığını yalnızca siyasal boyutta değil; aynı zamanda ilişkisel boyutta da göstermektedir. Çünkü ortada bireylerin doğduğu haneye, geldiği soya göre ayrıştırıldığı muadeletten irak bir yapılaşma vardır. Buradan yola çıkarak Konfüçyüs'ün sözlerine olumlama penceresinden bakan izahların insancılık erdeminin havi olduğu sevgi, saygı, semahat, itimat, samimiyet ve nezaketten hareketle yapılan yorumlamalar olduğu anlaşılabilir. Gözden kaçırılan teferruatsa, merkezden çevreye yayılan bu değerlerin kişiden kişiye değişmesi, bir diğer ifadeyle kıymetlendirmede özneliği aksettirmesidir. Pozitivist yaklaşım sezinleten aforizma *“bir hanede insancılık varsa, ülke çapında insancılık gelişir; bir hanede saygı varsa, ülke çapında saygı gelişir”* olabilir. Buna karşın *“insancılık, insanı insan yapan değerdir, en önemlisi yakınlarla beslenen sevgidir”* aforizması kendi içinde çelişki barındırır.²²Yancı söylem, hakkaniyette paradoksal tutarsızlığın göstergesidir; tıpkı hiyerarşiden kaynaklı sosyal eşitsizlikte görüldüğü gibi değer yargılarının yayılım alanı da kademelidir. Konfüçyüs'te insancıl edim ve eylemler, beşeri münasebette diğerkâmlığı ve duygudaşlığı *‘kendine yapılmasını istemediğin bir şeyi başkalarına yapma’* ilkesine sabitleştirirken müspet genellemeye aykırı taraflılığın dayanağı nedir?

Bu sorunun yanıtı bizce yine sıradüzendir. Kandaşlığa ve soydaşlığa tanınan ayrıcalıklar, yakınlara öncelik verilmesini kolaylaştırır. Aile bağları, teşrifatin toplumsal alandan evvel deneyimlendiği ortamın tecellisidir. Halkın hükümdara itaati ile kadının kocasına veya evladın babasına itaati arasında herhangi bir fark yoktur. Hiyerarşiye uygun davranışa hane içinde ne

sevgi hissiyatı barındırmadığı; hürmetten nezakete mütenevvi değerlerin bireysel ve toplumsal alanda tecrübe edilmesini elzem sayan en yüksek erdemi anlattığı açıktır. Üstelik ‘insan sevgisi’ tanısıyla tüm dünyaya kucak açan bir anlayış Konfüçyüs'te yoktur; aksine hiyerarşik nizam nezdinde tüm duygu, tutum ve davranışlar merkezden çevreye etkisini yitirecek oranlamadır. Bu demek oluyor ki, insancılık erdeminin açıklanma ve uygulanma karşılığı, Konfüçyüs'ün mürailiğine en açık kanıttır.

kadar meyledilirse bu davranış hane dışına da o kadar yansır. Hürmet; yol gösterici olan hükümdar, baba ve kocaya duyulandır. Sevginin oranıysa akrabalarından yabancılara doğru düşme eğilimindedir. Misalen, “ülkesinde düzen isteyen önce hanesinde düzen sağlamalı; insan sevdiğine karşı yanlı olmalıdır”²³ takriri, hem hiyerarşinin ailede başlayarak ilerlediğini hem de ilginin yakından uzağa derecelendiğini açıklar. Oysa ‘en üstün erdem’ tavsifindeki insancılık, bireyin kendi hakkını savunurken başkalarının hakkını da savunması, başarılı olmak arzusundayken başkalarının da başarılı olmasını arzulaması, özetle kendisini bir başkasının yerine koyarak düşünebilmesi ve davranmasıdır.²⁴ Konfüçyüs’ün insancıl insana üstünlüklü bir karakter izafe edip etrafa yayılan sevgiyi oranlaması, eşitsizliği ve adaletsizliği beraberinde getirdiği gibi mürailiğe de meydan verir.

Klasik metinlerde insancılığın eyleme dökülmesi, doğruluk ve dürüstlük diyebileceğimiz ölçütle açıklanır; dahası sosyo-politik nizamın devamlılığına mal edilir: “insancılık ülkenin şablonu, doğruluk ülkenin sistemi, teşrifatsa ülkenin faydasıdır.”²⁵ Bu söylem, dolaylı yoldan aristokrasi ve bürokrasiye bir sesleniştir. Konfüçyüs, hükümdarları insancıl yönetim politikasına davet ederken doğrucu olmayı yasa şekline büründürür ve törensel davranış usullerini normlarla halka dayatmayı kâr sayar. Böylece sevgi ve ilgide yakını kayırıp uzağı öteleyen argümana faydacı unsurlar da katılır. Önceki okumalarımızda bencilliğin reddedildiğini, özgeciliğin desteklendiğini görmüştük; ama halktan beklenen sadakat kesinken hükümdardan beklenen fedakârlık kuşkuluuydu. Burada ise, karşılıklı yarar sağlama koşulu nettir, ülküsel hedefte ahlaksal prensiptir. Bu bağlamda Konfüçyüs, “ideal insan doğruluk odaklıyken alçak insan çıkarıcılık odaklıdır” öğüdüyle yine ters düşmektedir.²⁶ Madem insancıl olmanın yolu başkalarına karşı merhametli, hürmetli ve hakkaniyetli olmaktan geçiyor ve kişisel menfaatler alçakların işi; o zaman doğruluk neden faydacılıkla aynı mefkûre kapsamında açıklanıyor? Mürailiğe bir kez daha rastladığımız çelişkili ifade, “hükümdar teşrifata uyarsa halk hürmetsizliği göze alamaz, hükümdar doğruluğa uyarsa halk itaatsizliği göze alamaz” söylemindedir.²⁷ Hükümdarın toplumsal normları uygulaması ve

23 Liji, Daxue, 2,10.

24 Lunyü, 6/30. Öğrencilerinden Zi Gong’un, halka yardım eden ve fayda getiren bir kimsenin insancıl olup olmadığı hakkındaki sorusuna Konfüçyüs’ün verdiği cevaptır.

25 Liji, Biaoji, 10. Yeri gelmişken belirtelim, yi (義) erdemi; hakkaniyet ve adalet temsili olmanın yanında seküler davranışın doğruluk ve dürüstlikle gerçekleşmesi gerektiğinin de altını çizer. Bu yönüyle insancılığın ayrılmaz bir parçasıdır.

26 Lunyü, 4/16. Çincece li (利); kâr, yarar, fayda, çıkar ve menfaat anlamlarını karşılar.

27 Lunyü, 13/4. Metinde ‘göze almak’ şeklinde tercüme ettiğimiz gan (敢) terimi, ‘cüret etmek’ manasına da gelir. Buradan anlıyoruz ki toplum fertleri, aristokrasi ve bürokrasi karşısında edilgendir, alınan kararlara ve konan yasalara itiraz hakkı yoktur; başkaldıramaz.

doğrucu tutumu dayatma yoluyla gerçekleştiğinden benmerkezcidir, hürmet ve itaat beklentisi maksadı taşır. Konfüçyüs, ülke liderine kayıtsız şartsız boyun eğmeyi ahlaki ölçütlerle ileri sürerek gizliden gizliye aristokrat kesimin çıkarını himaye eder. Örtülü de olsa kayırmacı zihniyet; asil kanın iradesine, üst makamın emrine ve takribi siyasi güce biat eylemeyi erdem saydığından tebaadan sessiz kalmasını ister. Fayda sağlama niyetiyle örtüşen nepotizm sorununun apaçık halini ise şu mükâleme gözlemleriz:

She Beyi, üstada malumat verdi: “Mıntıkamızda dürüst ve namuslu biri var; lakin babası bir koyun çaldı ve bu adam da olaya şahitlik ederek babasının suçunu doğruladı.”

Konfüçyüs dedi ki: “Bizim mıntıkamızda dürüst ve namuslu kimseler, bu adamdan farklı davranır. Baba oğlunun hatasını örtbas eder; oğul da babasının hatasını örtbas eder. Dürüstlük buradadır.” (Lunyü, 13/18)

Konfüçyüs’ün ‘dürüstlük’ lafzında açıkladığı, ahlaki değerlere aykırı bulunan davranışı deyim yerindeyse perdelemektir. Malûm vaka, bir evladın hırsızlık yapan ebeveynini erdemliliğe yaraşır şekilde onaylamaması hakkındadır. Ancak Konfüçyüs, bir babanın ele verilışinin doğru edimi yansıtmadığını iddia ederek eleştiriyor ve akrabaların işlediği suçun gizlenmesini doğru edim bazında açıklıyor. Kanaatimizce bu ikilem ahlaki hipokrasidir; çünkü düşünür önerdiği normatif ahlak anlayışı ilkelerine tezat giderek fırsatçı ve kayırmacı önermeler sunmaktadır.²⁸ Hısıma taraflı muamele, adalet terazisinden şaştığı gibi kabahatin hasıraltı edilmesi de hukuki ve ahlaki yönden problemlidir. Bu bakış açısı, ‘kol kırılır, yen içinde kalır’ mantığına götürür; kusurlar ve münakaşalar gizli tutulmalı, hane içinde çözülmeli, hane dışına taşırılmamalıdır, söz konusu durum bir suç teşkil etse bile. İnsancıl sevginin yayılım alanından yorumlayacak olursak akrabasının kollanması, ailedeki sıradüzende sorumluluk timsali olabilir. Farz-ı muhal evladın babaya hürmeti ve itaati, evladı babanın kusurunu kapatmaya güdüler. Öte yandan evladın babaya düşkünlüğü ve babanın da evladına şefkati, koruma güdüsünü işaret edebilir. Çinli araştırmacılarca masaya yatırılan bu diyalog,

28 İkiyüzlülük ve mürailik anlamlarıyla hipokrazi, kendi davranış örgüsünün eşleşmediği ahlaki değer yargılarına sahip olduğunu iddia etme durumsalıdır. Ahlaki psikolojideyse bir kimsenin özgün olarak açıkladığı etiksel ilke ve kurallara uymamasıdır. Bizce Konfüçyüs’ün çatışmalı söylemleri bu kategoridedir. Britanyalı siyaset felsefecisi David Runciman dört tür mürai açıklar; kişinin edinmediği bilgiyi bilme iddiası, sürdürülmesi imkânsız tutarlılıkla devam ettirme iddiası, isterik olup da sadakat abidesi gibi gezinme iddiası ve taşımadığı bir kimliğe malik olma iddiası. (Runciman, 2010: 8) Psikologların özellikle ilgilendiği bu kavramsal hakkında çarpıcı incelemelerden biri, İsviçreli Psikanalist Carl Gustav Jung’a (1875-1961) aittir. İnsan doğasının karanlık ve gölgeli tarafı olarak gördüğü hipokrasieye, “bireylerin devrilme ve içsel bölünmeyle yenilenme ihtiyacı vardır, eğer bilinçaltı ve bilinçdışı dürtülerini net bir biçimde fark edip eğitebilirlerse kendilerini tanıyıp çevrelerine daha sevgi dolu yaklaşabilir; şiddet eğilimlerini azaltabilirler” teziyle sınırlar çizer. (Jung, 1966: 5)

birbirine iki zıt çıkarım yaptırır. Konfüçyüsçü savunucular, bir oğulun babasına beslediği doğal sevginin sonucu olarak taraf tutmayı olağan karşılar. Muhaliflerse, babası koyun çalan oğlun övülmesi gerekirken övülmediğini, Konfüçyüs'ün dürüstlük erdemini yanlış zemine inşa ederek aile ilişkilerinde geri döndürülemez çarptırmalara sebebiyet verdiği görüşündedir.²⁹ Dürüstlük tanımında She beyinin açık sözlülüğü; Konfüçyüs'ün ise korumacılığı izhar ettiğini söyleyenler de vardır. (Liang, 2012) Birbirine müsavi olmayan bu çıkarımların temeline bizce sıradüzenin getirdiği sorumluluk duygusundan başka anlam yüklenemez. Konfüçyüs, fitri iyiliğin spontane gelişiminden bahsetmediği için yakınların kayrılması içgüdüsel korumacılığın uzantısı olamaz. Aile fertlerinin birbirinin suçunu ifşa etmemesi, hane içsel uyumu yakalatsa da ülke çapında potansiyel suçlara teşvik artacağından toplum yozlaşacaktır. Örtbasa ılımlı yaklaşan araştırmacıların tezini çürüten söylem yine Konfüçyüs'tedir: *"bir kimse dürüstlüğü sevip öğrenmeyi sevmiyorsa karmaşa doğar."*³⁰ İyilik kendiliğinden ortaya çıkmadığı gibi dürüstlük de sonradan kazanılır. Bu yüzden çocuğun ebeveynini kollaması doğuştan güdülenen değil öğrenilen, öğretilendir.

Dürüst olmanın tanımı, aile üyelerine arka çıkarak yapıldığı için sosyal yönden adaletsizdir. Ne var ki, Konfüçyüsçü algıda hiyerarşiye uyma insancıl davranışa muadildir; *"kardeşlerin sıradüzeni insancılığın özüdür."*³¹ Bir evlat babasının kusurunu kapatıyorsa büyüklerine karşı itaatkâr demektir. Bu kökleştirme yakını kayıran ve uzağı öteleyen tüm duygu ve düşüncelerle iç içedir; sevgi, saygı ya da ilgi. Hizmet, hürmet ve itaat üçlüsü de bu zaviyede kurallaştırılır; çocukların aile büyüklerine, halkın hükümdarına, üretici sınıfın soylu sınıfa hiçbir karşılık beklemeden kati suretle riayeti. Öyleyse insancıl yönetim politikasında diğerkâmlığın yeri şeffaf ve tartışmaya açıktır. Konuşmalar Kitabı, devlet idaresinde halkın teslimiyetini tavsiye eden diyaloglarla doludur. Lu beyi Ai sorar: *"tebaanın biati nasıl sağlanır?"* Konfüçyüs cevaplar: *"dürüst olanların makamını yükselt, dürüst olmayanları makamdan"*

29 Profesör Qiyong Guo editörlüğünde hazırlanan *"Konfüçyüsçü Etik İhtilaflar"* başlıklı kitapta, çok sayıda araştırmacının kaleme aldığı makalelerde ekolün ilke ve kuralları hakkındaki değerlendirmelerini okuruz. Kimileri bu örtbasi müdafaa ederken kimileri de sivri dille yerer. Qingping Liu ve Yuxun Huang, bu olayın fazilet ve adalet örneği teşkil etmemesi nedeniyle eleştirirken Meng Peiyuan ve Zebo Yang, aile mefhumunun sosyal yapılanmaya çatı kurduğu gerekçesiyle baba-oğul arasındaki gizliliği mahremiyete dayandırarak savunur. (Guo, 2004)

30 Lunyü, 17/8.

31 Lunyü, 1/2. Sıradüzen, toplumsal yükümlülüklerle sınırlı değildir; ailenin yaşça küçük üyelerine yaşça büyük üyelerine karşı saymakla bitmez görevler biçilidir. Ebeveynlere sağlıkta, hastalıkta ya da vefatta; yöneticilere düzende ya da kaosta mütemadiyen hizmet etme, bazı metinlerde bilgilenme ve öğrenme nasihatinin önüne geçer. (Lunyü, 1/7) Konfüçyüs'ün sıradüzeni ilim irfandan daha fazla önemsemesi; bıkmadan, usanmadan ve yorulmadan gösterilen ihtimamı ödevcil boyuta taşır. (Lunyü, 4/18, 19,21) Buna göre astların üstlerine hizmeti, hürmeti ve itaati telkin yoluyla kurallaştırılan normlardandır.

*el çektir; böylece halk biat eder.*³² Dürüstlüğü yakınları kayırmakla eş tutan düşünürün bu söylemi, yöneticilerin ve bürokratların dürüst edimleriyle ilgili kafa karıştırıcı sonuçlara mahal verir. Şayet erdemın temeli insancılığa ve doğruluğa dayanıyorsa ve insancıl davranışlar toplumun her kesimine ulaşacak şümulde açıklanıyorsa dürüstlüğün çağrıştırdığı anlam, nepotizmi yakalatacak sonuçlar doğurmamalıdır. Fakat maalesef, ideal toplum ülküsü, hanedanına itaatkâr kalan halka zorla kabul ettirilmek istenen dizgesel kurallara müstenittir ve ahlaki değerler şeklinde sıralanan normların arka planında hizmet, hürmet ve itaat dengesini kurarak aristokrasi ve bürokrasiye behemehâl riayet emri vardır. Konfüçyüs ile müridi Zi Gong arasında geçen bir diğerkonuşma, riayet-itimat mütekalibiyetine verilen azami öneme dikkat çeker:

Zi Gong devlet idaresi hakkında sorar ve üstad yanıt verir: “Yeterli miktarda yiyecek, yeterli miktarda silah ve halkın itimadıdır.”

Zi Gong yine sorar: “Eğer ki birinden feragat edilmesi zaruri olursa ilk önce hangisinden feragat edilmelidir?”

Üstad, “Silahtan feragat edilebilir” yanıtını verir.

Zi Gong bir kez daha sorar: “Eğer ki ikisi arasında tercih yapma ve birinden feragat edilmesi zaruri olursa hangisinden feragat edilmelidir?”

Üstad yanıt verir: “Gıdadan feragat edilebilir. Ölüm kaçınılmaz sondur; ama hükümdara itimadın olmadığı yerde devlet ayakta kalamaz.” (Lunyü, 12/7)

Silah, askeriye ve savunmayı temsil eder, gıda ise hayati ihtiyacı ve üreticiliği. Hükümdara itimadın ordudan ve besinden üstün tutulması, savaşta sürüklenen ülke topraklarındaki kaostan kurtulmanın yegâne çözümü sayılmaktadır. Bu izahat, bizleri gerisingeri teşrifat normunun insancıl yönetim politikasındaki karşılıklı fayda koşullandırmasına götürür; halk hükümdarına sadakatle hizmet edecek, hükümdar da halkına güven verecek. Konfüçyüs, ideal insana erdemli idareciliği öğütlerken bile tebaanın teslimiyetini vurgulamaktadır: *“politikasını ahlak temelinden belirleyen kişi kutup yıldızına benzer; konumu sabittir, çevresinde toplanan yıldızlarsa onun etrafında döner.”*³³ Bu analogi, bir taraftan liderlerin toplum fertlerine davranışlarıyla rol model olacağını; diğerkonuşma, riayet-itimat mütekalibiyetine verilen azami öneme dikkat çeker:

32 Lunyü, 2/19.

33 Lunyü, 2/1. Bir başka analogide hükümdarın erdemi rüzgâra halkın erdemiye çayırlara benzetilir: *“rüzgâr hangi yöne doğru eserse çayırlar da o yöne doğru eğilir.”* (Lunyü, 12/19)

34 Çin hükümdarları göğün oğlu (tianzi, 天子) vasıflandırmasına naidir. Ülkeyi yönetme yetkisini gökten

Çalışmamızın girizgâhında değindiğimiz ve Xia dönemine tarihlenen bilge ruhun göğe aidiyeti fikrini harfiyen öğretisine aktaran düşünürün siyasi ideolojisi bu bakımdan ayrıştırıcıdır. Devlet idaresinde görev alanların soylulardan oluşması, soylulara imtiyazlar ve haklar tanınması, halkın yalnızca soylulara hizmetle yükümlü tutulması toplum yapısına kümeleşme ve tabakalaşma getirmiştir. Hükümdarın halkına güven verecek davranışlardaki gizil gayesi bizatihi sosyo-politik düzende itaati sağlamaktır. Buradan hareketle, riayet-itimat müteakibliyetinin aristokrat ve bürokrat kesimin bireysel çıkarlarını korumak için dillendirildiğini söylemek mümkün. Asil-ehil ayırımında asiller, komünal nizamda keyfiyken ehiller, istekleri ve seçimlerinde özgür değildir: *“ritüel faaliyetler asillere özgüdür, ehiller müdahale edemez; yaşam ve ölüm göğün emridir ama asiller göğe aittir.”*³⁵

Görüldüğü üzere kayırmacı dokundurmalar, aile içi mahremiyetten dışarıya taşmış, aristokrat ve bürokrat kesimin beşeri üstünlüğüne dek ulaşmıştır. Konfüçyüs, *“aydınlığa kavuşturan ve çözümlen asillerdir”* diyerek sınıfsal ayrımcılığını yeniden lanse eder.³⁶ Bunu müteakip öğrenerek ve öğreterek bilgelik mertebesine erişenin ehiller değil asiller olduğu doğrulanır. Savımızı sağlamlaştırmak adına Konuşmalar Kitabı’ndan şu diyaloga da yer verelim:

Lu beyliği yöneticilerinden Ji Kang sorar: “Halkı hürmete, itaate ve hizmete razı etmenin yolu nedir?”

Üstad yanıt verir: “Halkı ciddiyetle yönetirsen hürmet görürsün, hiyerarşi uygularsan itaat görürsün, asilleri yükseltip ehilleri eğitirsen hizmet görürsün.” (Lunyü, 2/20)

Burada hizmet, hürmet ve itaat üçlüsünün tebaaya nasıl dikte ettirileceği mufassaldır.

Yöneticilerin tavrı resmîyetini korumalı ve sıradüzeni bozmamalıdır. Soylular yüksek statülerine uygun şekilde halka öğretici ve yol gösterici olmalıdır. Nitekim Konfüçyüs, insancıl idarecilikten bahsederken bizce dayatmacı ve baskıcı imalarla mürailiğe bir kez daha yaklaşır. Bilgelikle anılan bu ekolde âlimlerin asillerce temsil edilmesi ve hiyerarşinin insancılığın özüne meylettirilmesi, Konfüçyüs öğretisini hümanist manzaradan yeterince uzaklaştırır. Şöyle ki hümanizm, her türlü otorite karşısında beşeri özgür-

alır; yeryüzüne hâkim olur; gök, yer ve insan arasındaki bağlayıcı konuma ulaşır. Halkın hükümdarına hizmet ettiği bu düzende hükümdarın da göğe hizmet ettiği düşünülebilir. Bilinmelidir ki bu vizyon, Çin siyaset tarihi boyunca devam etmiştir. Detaylar için bkz. Shujing, Zhoushu, 14; Shuowen Jiezi, 78.

35 Lunyü, 1/12; 12/5.

36 Lunyü, 9/24.

leştirme çabasında olan etiksel tabanlı bir felsefi doktrindir.³⁷ Öte yandan Konfüçyüs'te tüm insanlığa eşit derecede tanınan özerklik ve bağımsızlıktan söz edememekteyiz; O'nun öğretisinde özgürleştirilen ve keyfileştirilen zümre, hiyerarşinin en üst basamaklarına yerleşen soylulardır. Aynı şekilde hümanizm, doğaüstü olgularla ilgilenmezken Konfüçyüs öğretisinde doğaüstü alana isnat edilen yaptırımcı güç tasavvuru ve bu güçle ilişkilendirilen taht ardılığı sarihtir. Ritüel faaliyetler, musiki eşliğinde düzenlenen yas, cenaze ve kurban etme törenleriyse dünyevi-semavi uyumunu kurguladığından beşeriyet merkezli hümanist öğeler büsbütün ortadan kalkar. Ayrıca, hükümdardan maiyetine, babadan oğula, küçüklerden büyüklere üstlerden astlara herkesin unvanı teşrifat normuyla belirlenendir.³⁸ Yine Konfüçyüs'ün “teşrifata aykırı olan hiçbir şeyi görme, duyma, konuşma, yapma”³⁹ ikazı, bireyi özgürleştiren ılımlılıkla değil; aksine biat ettiren kuralcılıkla söylenmiştir.

Nihayetinde, aristokrasi ve bürokrasinin topluma normlar dayatarak itaati talep ettirdiği bu yaklaşım, konformist görüşe oldukça yakındır. Özel kurallar çoğu zaman örtüktür ve üst tabakanın tekelindedir, muayyen olansa alt tabakaya empoze edilen işlevsel hizmettir. Konfüçyüs, “halktan nizama ayak uydurması sağlanabilir; lakin nizamdan haberdar olması sağlanamaz” der.⁴⁰ Ehiller, ne pahasına olursa olsun asillerin kurduğu sisteme sorgulamadan boyun eğecek, hiyerarşiye sıkı sıkıya bağlı kalacaktır. Bizce Konfüçyüs, eskiyi aktardığından siyasi rollerin dağılımında yenilikçi değildir. Muhakkak Konfüçyüs'teki menfi profil, ekolün sonraki fikir adamlarına mal edilemez. Önderliğini yaptığı ekolün dünya çapında tanınmasına gerçek katkıyı sağlayan Mengzi'nin ahlaki değerlere ve insani duygulara konsantre kuramı, ilerleyen döneme damgasını vuran girişimleri besleyecek tutarlı bir öğretinin ürünüdür. Vele ki Konfüçyüs böylesi bir yenileşmeye sıcak bakmamış; doğru kabul ettiği normları tekrarlamayı yeğlemiştir. En üstün erdem miyarındaki insancılığın ve bu erdemin devamlılığını koruduğuna inanılan ahlaki değerlerin açıklanma şekli müspetken uygulanma

37 Modern yüzyılda hümanizm, insanların esenliği ve hürriyetine odaklıdır. Britanyalı filozof H. J. Blackham (1903-2009), hümanizmin bireylerin sosyal yaşam koşullarını iyileştirici, özerkliğini ve değerliliğini arttırıcı özelliğine dikkat çeker. (Blackham, 1973) Güncel çalışmalarıyla tanınan İngiliz yazar Andrew Copson ise, hümanizmin ahlaki özelliğiyle kişisel ve toplumsal eylemleri birbirine kenetlediğini düşünür. (Copson, 2015)

38 Ritüel Kayıtları içinde, statüsel görevleri tüm yönleriyle detaylandıran metinlere ulaşabilmekteyiz. Bkz. Liji, 1/8; 9/12. Ayrıca literatüre “Atalara Saygı” tercümesiyle giren, bizce adından ötürü hiyerarşiyi baz alan Çin klasiği Xiaojing (孝经), Konfüçyüs'ün aktarmalarıyla sıradüzeni devletten topluma, yönetimden aileye yerine getirilmesi gereken normatif sorumluluk kapsamında sunan eserdir. Bkz. Xiaojing, 2/1; 8/1; 13/1; 14/1.

39 Lunyü, 12/1.

40 Lunyü, 8/9.

şekli mütenakızdır. Yurttaşları etiketleyip sınıflandıran hiyerarşi de asilleri kayırıp ehilleri biate zorlayan kurallar dizgesi de toplumun yararını değil; aristokrat ve bürokrat kesimin yararını gözetmektedir. Bu vargı da bizlere, Konfüçyüs'ün nepotik ve pragmatik imalarıyla mürailiğe filvaki teşebbüsünü tespit ettirebilmektedir.

Sonuç

Konfüçyüs'ün normatif ahlak anlayışındaki tutarsız söylemlerine eleştirel yaklaşığımız bu çalışmada, edindiğimiz bulguların başında ekolün hiyerarşik dizgeyle yoğrulduğu gelir. Sosyal eşitsizliğin belirgin ölçüde gözlemlendiği metinler, asil kanı üstünleştiren ve soylu kesimi şereflendiren anlatımlardan mütevellit hakkaniyetten yoksundur. Oysaki ekolün prensibi, diğerkâmlık-duygudaşlık bağlaşımla beşeri ilişkilerin insancıl davranışlarla düzenlenmesidir. Kişilerin sözsel ve davranışsal iletişimi özgeciliği ve fedakârlığı öğretirken değerler silsilesi, astların sadakatini kesinleştirirken üstlerin diğerkâmlığını keyfileştirir. İstisnai haklar, aristokrasi ve bürokrasiye verildiğinden tebaanın ötelendiğini söylemek yersiz olmayacaktır. Hanedan ailesini yüceltip ahaliyi pasifleştiren tahakküm esaslı yapı; siyasal, sosyal ve kültürel oluşumları hükümrânın vitrininden paylaştığından patrimonyaldır. Kan, güç, prestij, konum ve hatta unvan bakımından sınıflara bölünen bir toplumda statüleşmenin ayak sesleri duyulmaktadır. Hanedanın merkezîyetçiliği, aynı zamanda ehilleri asillere karşı hizmete baskılar. Halkın özgürce düşünemediği, üretmediği, yaşayamadığı bir sistem, ne kadar hümanisttir? Zümreye itaat mutlakken ortaya konan görüş ancak konformist olabilir ki asırlarca süren Çin bürokrasisi, toplumsal ödevleri faydacı unsurlarla formüle etmiştir. Tözsel olmayan ama ilişkisel olan hiyerarşi, karşılıklı yararlar birlikte eşitlikçi temayı iteleyerek fertlere uyum sağlama çabasıdadır. Ne kadar aksi iddia edilse de 'uyumcu kimlik', yönetici sınıfın teşrifat normuyla halka telkin ettiği kurallara riayetden öteye gidemez. Hür olansa hükümdardır; o bilgedir ve ruhu göğe aittir. Konfüçyüs, ülke liderinin yetkinlik-bilgelik sentezini dünyevi ötesine taşıdığı için bireylerarası başkılığa yönelik fikrini saklamaz. Her defasında hükümdarı ululaştıran ve soyluyu metheden üslubu, geçmişten aktardığı kanonların kapsayıcılığını öznelleştirir. Konfüçyüs'ün bu seçkin ve statükocu duruşu, erdemin idrakini zorlaştırır ve sözleri kendi içinde çeliştiğinden doğrusal etiğin izanını engeller.

Konfüçyüs'e göre insancıl duygular, yakınlarla iltimas geçen nitelikte olmalıdır, tabiri caizse uzaklara ulaşmamalıdır; ister sevgi isterse saygı olsun. Toplumun temeli ailedir ve aile, ebeveynlerin yardımıyla erdemin öğrenildiği kümülatif kurumdur. Ancak davranış ölçütleri, statüsel ve görevsel mi-

zanda açıklandığından sıradüzene riayet, hane içine de sirayet eder. Erkeğin ve yaşça büyüklerin otoriterliği, kadına ve yaşça küçüklere boyun eğdirir. Sosyo-politik organizasyonun üçlüsü hizmet, hürmet ve itaat, ilk meyvelelerini aile yaşamında verir. Babaya saygı, hükümdara saygıya denktir; bundan dolayı babanın yanlış edimleri bile görmezden gelinir, kusuru açığa vurulmaz; kol kırılacak, yen içinde kalacak, kimse mağdur edilmeyecektir. Peki, yapılan hataların gizli tutulması asıl amaç mıdır yoksa asıl amaca araç mıdır? Klasik metin okumalarımızdan yola çıkarak bu soruya en sarih yorum, asıl amaca giden araç olduğudur. İkna edici nidasıyla ‘mahremiyet’ adı altında kandaşa ve soydaşa yancı davranılmasını öğütleyen Konfuçyüs, hısımların işlediği suçun örtbas edilmesini de dürüst davranış kategorisine koyar. Örtbas araçtır; amaçsa sıradüzene uygunlukta akrabayı kollamaktır; tıpkı aristokrasi ve bürokrasiye kohumbazlık edildiği gibi. Ne ahlaki ne de hukuki bağlamdan adaletle örtüşmeyen ve bu sayede yozlaştırıcı izlenime geçit veren nepotizmin Konfuçyüs tarafından desteklendiği görülür. Netice itibarıyla, düşünürün ilkelerine güzelleme yaparak nedense arka plandaki doğruları yadsıyan birtakım araştırmalar çürütülmüş; Konfuçyüs’ün dayatmacı, faydacı ve kayırmacı söylemlerinde insan-merkezli adaleti, bağımsızlığı, eşitliği ve özerkliği öngören hümanist bir pratiğe rastlanılmamıştır.

Öz

Çin felsefesini temellendiren doktrinlerden Konfüçyüs öğretisi, yüzyıllar boyu Doğu Asya'da siyasete, eğitime, örf ve adetlere en fazla nüfuz eden düşünce akımıdır. Bilgeliği ve erdemliliği öğütleyen prensipleri klasik metinlerden okuduğumuzda normatif bir ahlak anlayışıyla karşılaşırız. Beşeri münasebetlere yön veren ahlaki ölçütlerin kurallara bağlandığı bu öğreti, ataerkil ve patrimonyal rejimin gereği hiyerarşiyi destekler. Toplumsal yapı asil-ehil ayrımı üzerine kuruludur. Aristokrasi ve bürokrasiye tanınan hak ve imtiyazlar; vatandaşı alçaltarak, riayete zorladığı için sosyal eşitsizliği aşikâr kılar. Konfüçyüs, hükümdarların ruhani yüceliği fikrini aktarırken soylu kesime de ayrıcalıklarından ötürü iltimas geçer. Hizmet, hürmet ve itaatte faal olansa halktır. İlişkisel söz ve eylemlerde yakını kayırıp uzağı dışlayan nepotizm sorunu, aileden yönetime tüm alanlara sıçrar. Haliyle erdemliliğin ana kriteri niteliğindeki adalet sarfınazar edilir. Bu çalışmada, ilk olarak Konfüçyüs'ün davranış normları hakkında birbiriyle çelişen ifadeleri ele alınarak hipokrazi yaptığı savlanacaktır. Sonrasında, hanedanın çıkarı uğruna halka boyun eğdiren statüsel görevlerin özgülleştirici hümanizmle bağdaşmadığı saptanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Konfüçyüs, Hiyerarşi, Bürokrasi, Sosyal Eşitsizlik, Nepotizm

Abstract

The Problem of Nepotism in Confucian Teaching

The teaching of Confucius, one of the doctrines built Chinese philosophy, is the movement of thought that has penetrated politics, education, manners and customs in East Asia for centuries. Reading the principles that advise wisdom and virtue through classical texts, we can find out normative moral knowledge. This teaching, in which ethical standards guiding human relations are regulative, promotes hierarchy as required by patriarchal and patrimonial regime. Social structure is grounded on discrimination between nobles and commons. Since the rights and privileges granted to the aristocracy and bureaucracy humiliate citizens and force compliance, social inequality becomes obvious. Just as Confucius cites the idea of spiritual supremacy of rulers, he also bestows a privilege upon the noble class due to their eligibility. It is the people who are actively industrious in serve, deference and obedience. The problem of nepotism, which favors the closer and excludes the farther in relational words and actions, extends all areas from familial to managerial. Consequently, justice, the main canon of virtue, has been disregarded. In this paper, it firstly will be argued that Confucius practices hypocrisy by his paradoxical statements about behavioral norms. Secondly, positional duties, which subjugate people for the interests of the dynasty, does not correspond to liberal humanism, will be confirmed.

Keywords: Confucius, Hierarchy, Bureaucracy, Social Inequality, Nepotism

Kaynakça

- Blackham, H.J. "A Definition of Humanism". *The Humanist Alternative: Some Definitions of Humanism*, Paul Kurtz (ed), New York: Prometheus Books, 1973.
- Chen, Lai. *Gudai Zongjiao Yu Lunli - Rujia Sixiang De Genyuan* 古代宗教与倫理 - 儒家思想的根源 (*Antik Çağ'da Din ve Etik: Konfüyüsçü Düşüncenin Kökeni*) Beijing: Sanlian Shudian, 1996.
- Copson, Andrew. "What is Humanism?", *The Wiley Blackwell Handbook of Humanism*, A. C. Grayling (ed). New Jersey: John Wiley and Sons Ltd., 2015.
- Dai, Sheng. *Liji* 礼记 (*Ritüel Kayıtları*), Wang Xuedian (trans), Nanjing: Jiangsu Fenghuang Kexue Jishu Chubanshe, 2018.
- Guo, Moruo. *Bo Shuo Ru* 驳说儒 (*Konfüyanizm'in Kendini Çürütmesi*), Beijing: Renmin Chubanshe, 1982.
- ____ *Shi Pipan Shu* 十批判书 (*On Eleştirel Nüsha*), Beijing: Dongfang Chubanshe, 1996.
- Guo, Qiyong. *Rujia Lunli Zhengming Ji* 儒家倫理争鳴集 (*Konfüyüsçü Etikte İhtilaf- lar*), Wuhan: Hubei Jiayu Chubanshe, 2004.
- "Hanshu 漢書 (Han Tarihi)". *Ershi Sishi* 二十四史 (24 Tarih), Beijing: Zhonghua Shuju, 1997.
- Jung, Carl Gustav. *Two Essays on Analytical Psychology*, New Jersey: Princeton University Press, 1966.
- Liang, Tao, "Qinqin Xiang Yin Yu Yin Er Ren Zhi 親親相隱與隱而任之 (Akrabalıkta Suçu Gizleme ve Örtük Mesuliyet)", *Philosophical Studies*, 10: 35-42.
- *Liji Jijie* 礼记集解 (*Tören Kayıtları Koleksiyonu*), Beijing: Zhonghua Shuju, 1989.
- *Lunyü Yizhu* 论语译注 (*Konuşmalar Kitabı Tercümesi ve Yorumlaması*), Beijing: Zhonghua Shuju, 1980.
- Runciman, David. *Political Hypocrisy: The Mask of Power, From Hobbes to Orwell and Beyond*, New Jersey: Princeton University Press, 2010.
- Sertdemir, İlknur. *Konfüyüsçü Düşüncenin İdealist Kanadı Mengzi'da Ahlaki Psikoloji*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2021.
- *Shujing* 书经 (*Belgeler Klasığı*), Taipei: Zhongyang Tushuguan, 1991.
- *Shuowen Jiezi* 说文解字注 (*Grafiklerin Açıklaması ve Karakterlerin Analizi*, Shanghai: Shanghai Guji Chubanshe, 1981.
- Wang, Guowei. *Wang Guowei Shu* 王国维集 (*Wang Guowei Eserler Koleksiyonu I-IV*), Zhou Xishan (ed) Beijing: Zhongguo Shehui Kexue Chubanshe, 2008.
- Weber, Max. "Politics as Vocation". *Weber's Rationalism and Modern Society*, Tony Waters and Dagmar Waters (ed). New York: Palgrave, 2015.
- *Xiaojing* 孝经 (*Atalara Saygı Klasığı*), Beijing: Shoudu Shifan Daxue Chubanshe, 2007.